

Csak olvasótermi használatra!
D
922

dr. Erdősi Ferenc

A pécsi bányatelepek

/ = P.M.Sz.
1968. 12. évf. 4./

1968

A pécsi bányatelepek

Dr. Erdősi Ferenc

A Pécs-környéki liász-feketeszén bányászata 1782-ben kezdődött meg, Vasason. A XIX. sz. közepéig a Duna Gőzhajózási Társaság (a továbbiakban DGT) megjelenéséig főként magántulajdonban lévő apró üzemekben folyt a termelés amelyek egyenként csak néhány munkást foglalkoztattak. Ezen időszakból alig maradt ránk önálló bányásztelepülésre utaló emlék. A közeli falvakból (Szabolcs, Somogy, Vasas) jártak a bányába a parasztokból lett bányamunkások. Inkább csak szórványtelepüléseket eredményezett a kezdetleges bányászat, egypár lakóházat építettek a bányák mellett, a főként külföldről és a Felvidékről érkezett szakemberek részére.

A DGT kolóniák létesítésének szükségessége

Az apró üzemeket 1853-tól egyre gyorsuló ütemben megszerezte a DGT. A termelőerők fejlődése (gőzgépek alkalmazása, korszerűbb aknamélyítési eljárások stb) és a konkurenciaharc ekkor már mindinkább az üzemnagyság növelését, az olcsó termelést követelte meg. Mivel pedig a korszerűbb, mélyaknás művelés technikai berendezéseihez (szállítókas, gépház, vitlák), a modern fejtési módszerek bevezetéséhez, üzemszervezéshez és szakmunkához értő elegendő munkaerőt a feudálkapitalista Magyarországról nem tudtak biztosítani, főként a Monarchia nagy bányászati múltra visszatekintő területeiről toboroztak Pécs környékére szakembereket.

1853-ban az első DGT akna (a későbbi András akna) lemélyítéséhez az alábbi területekről érkeztek idegen bányászok (*Babics A. 1952.*).

4 fő	Pécs környékéről
22 fő	Magyarország más bányavidékeiről
4 fő	Magyarország egyéb vidékeiről
6 fő	Morvaországból
6 fő	Csehországból
3 fő	Steierországból
3 fő	Ausztriából
1 fő	Karinthiából
2 fő	Poroszországból
1 fő	Hannoverből

Össz.: 52 fő

Két évtizeddel később, amikor a Pécs-vidéki szénbányászatban a DGT már egyeduralgódóvá vált, az új és bonyolultabb technikát alkalmazó bányák üzemeltetésére folyamatosan veszik fel az idegen munkaerőt. 1872-ben a vállalat 1500 fős munkás-

gárdájának már csak egyharmada magyar, kétharmada idegen.

Az idegen munkásoknak a bányavidéken való telepítését profit indukálta vállalati érdek követelte. A cél az volt, hogy a bányászok lakóhelye közel legyen a szállítóaknához, mivel üzemzavarok, balesetek, természeti csapások idején a szabad idejüket töltő bányászokat gyorsan kell értesíteni, az aknáknál koncentrálni és leszállítani. A primitív közlekedési viszonyok is indokolták a munkahely és lakóhely együttesét. Ez a felismerés indította meg a kolóniák kialakítását.

A nagyon vegyes összetételű és a kortársak szerint morálisan is kifogásolható jövevényeket így jellemzi a sajtó: „...gyarmatuk inkább Romulus Rómájához, mint egy rendezett s békés családi közösséghez tartozott”. — Nyilván az osztályharcos bányászok szelidítése és kézben tartása érdekében született meg a DGT gazdáinak elképzelése: „... minden ház bejárással s konyhával 2—2 szobára legyen felosztva, ahol négy családnak, ha pedig a családok számos tagból állának kettőnek legyen helye, az altisztek részére fél, a főtiszteknek pedig egy egész ház jut, míg minden házhoz 400 □-öl kert, udvar, melléképületek takaréktűzhely s tüzelőanyag is adatott...” (*Kalauz, Pécs, 1865.*)

Mivel főként a hazánknál fejlettebb országokból érkeztek a munkavállalók, természetes volt az a következmény, hogy a rendelkezésükre bocsátott lakások ne legyenek korszerűtlenebbek a korszak külföldi bányászlakásainál. Így mind a XIX. sz.-ban, mind az 1920-as években épített DGT lakások a hazai általános lakásszínvonalhoz képest korszerűnek minősültek.

A DGT kolóniák telepítésének természeti feltételei

Bár a bányászlakóházak helyének megválasztásában elsősorban gazdasági tényezők: a termelőaknák és tárók közelsége, egyes esetekben a közlekedési lehetőségek játszottak lényeges szerepet, de a természeti adottságok is kifejezésre jutottak.

A *közetminőség* szerepe az alapozás tekintetében elhanyagolható, mivel a területet felépítő nagyon sokfajta közet (felső triász — és jura, homokkő, agyaggala, kréta trachidolerit, tortoni — és szarmata mészkő, helvét konglomerátum, pannon agyag- és homok valamint az ezeket sokfelé borító lösz- és vályog) a legtöbb helyen elég vastag talajtakaróval rendelkezik, ezért a földszintes lakóépületek csekély minőségű alapozása nem jelentett nehézséget. A legtöbb esetben nem kellett behatolni az anyaközetbe. Nagyobb felszín-egyengetésre, vagy egyéb föld-

munkákra sem került sor a DGT kolóniák építésénél.

Az épületek falazásához homokkő, a vakolathoz homok és mész, a tégláépítéshez agyag, vályog, lösz és szén egyaránt rendelkezésre állottak a környező erdők pedig bővelkedtek épületfában, ezért az építőanyagok olcsón voltak előállíthatók.

Kőfejtők csaknem minden kolónia közelében üzemeltek. A Lämpásban homokkövet, a Stadtwaldban homokkövet, Alsóbánomban szarmata mészkövet fejtettek. András akna mellett folyt a legnagyobb arányú mészégetés. Neogén korú fehérhomokot fejtettek az Alsóbánom-völgy keleti oldalában.

A DGT legnagyobb téglagyárát a Pécsvaradi országúton a Budai vámtól délre lévő löszön és agyagon létesítette, amelynek a közeli vasút miatt a szállítási kapcsolatai is kedvezőek voltak. Az olcsó pécsi szén feltucatnyi kisebb-nagyobb idegen tulajdonban lévő téglagyár és -égető üzemelését is elősegítette.

Nem csak az építőanyagbőség, hanem a víznyerés változatos lehetőségei is kedveztek a kolóniák fejlődésének. A felsőszakasz jellegű eróziós völgyek megcsapolnak egy sorozat vizet tároló réteget, a források formájában.

A nagybányaréti, a lämpásvölgyi, a szamárkúti és a többi forrás vize azonban a múlt század végén már nem volt elég a megnövekedett szükséglet kielégítésére, sőt a Tettye vízhozamát megközelítő Sárkány-forrás az aláfejtés miatt el is apadt. Aknamélyítés során azonban olyan nagymennyiségű iható vizet csapoltak meg a föld alatt, hogy e mély karsztvízre kapcsolt központi vízvezetékéből az 1950-es évekig bőven ellátták a pécsi kolóniákat.

A DGT kolóniák fejlődése

Vita tárgyát képezte a kolóniaépítés helyének kiválasztása. Schroll József bányagondnok a Pécsvaradi országút és Üszög-pusztá között elterülő területet tartotta e célra alkalmasnak, és ellenezte a kolóniáknak a bányák közelébe való telepítését a várható talajszüllyedés miatt. Egy másik elképzelés a Piricsizma lejtőjére, az ún. Schneiderburg és Szamárkút közötti szőlőkre tervezte az építkezést. Mindkét javaslatot elvetették a közlekedési nehézségekre, illetve a telekjogi gátló tényezőkre hivatkozva. (Fuchs A. 1918). Döntő szempontnak tartották a kolónia helyének megválasztásában a munkahely közelségét.

Mivel András akna vizenyős völgye nem volt alkalmas lakóházak építésére, az első DGT lakásokat András aknától északkeletre a Kisszőköli — és a Káposztás völgyek közötti gesztenyeerdővel borított hátra építették. 1856-ra négy sorban 36 ház és egy vendéglő készült el. Minden házhoz parányi (10 □-öl) udvar és 100 □-öl kert tartozott. (Fuchs A. 1918). Pár éven belül a Társaság munkásainak száma több mint négyszeresére növekedett (1854-ben még csak 160 fő, akiknek egyharmada volt idegen, 1857-ben 300, 1859-ben 600, 1860-ban már 800 fő), így szükségessé vált a lakásépítkezés meggyorsítása.

A Nagybányarét völgyben lévő szénkészlet feltárására 1857-ben mélyített Albrecht-akna és Eduárd táro kiszolgására építettek 1856—58 között három csoportban összesen 12 házat (Alsó-, Középső- és Felső-Stadtwald).

Megindult a széntermelés a Káposztás völgyben is, a Káposztás akna mellett már 1859-ben egy földszintes irodaépület és négy lakóépület épült vállalati tisztviselők részére, hogy ne kelljen a városból kijárniok. 1861-re felépült a pécsbányatelepi kolónia első temploma, beindítják a vállalati tégláégetőt, hogy a DGT házakat minél olcsóbban tudják megépíteni. Az 1860—61-es években további 10 lakóépület került tető alá. Ekkor már 800 lelket számláltak Pécsbányatelepen. 1862-ben az András aknától északra húzódó Segen Gottes Thal (Istenáldás völgy)-ban nyitott József altáró mellett három lakóépületet építettek. A mindjobban szerteágazó és lélekszámban növekvő bányásztelepülés vízvezeték-hálózatát is gyorsan lefektették. Víznyerésre a nagybányaréti forrásokat 1859 óta használták, 1963-ra már András aknáig futott a vízvezeték.

1864-es kimutatás szerint a kolónián 985 fő élt, ebből 186 Segen Gottesben (*Jahresbericht* 1864). 1865-ben 1200 bányász dolgozott 6 aknában (*Kalauz* 1865), 5 ház soros volt a „főgyarmat”, ezenkívül 3 kisebb gyarmat létezett, összesen 100 házban 1500 lakosnak adott menedéket. Két év múlva 1867-ben a lélekszám 1278 főre csökkent, ugyanis — bár közben beindult András-aknától nyugatra a Lőrinc-akna — a termelés az 1865. évi 203 711 tonnáról 1867-re 180 012 tonnára esett vissza. Ekkor a teleplakók szolgálatára állt már egy vállalati konzum, két iskola, egy óvoda, egy tornaoktató, könyvtár gőzmalom és egy gőzsütőde.

1868-ban kezdik meg Szabolcson a „Riegli” (György-telep), 1869-ben pedig a távoli Vasason a DGT-kolóniák építését. Ugyanebben az évben felépítik a Cassian-, Karolina- és Káposztás-bányákban dolgozók részére Cassian-telep első 14 épületét, amelyekben 63 lakást alakítottak ki. A központi (pécsbányatelepi) kolónia is gyarapodott. A vállalati statisztika szerint 1869-ben itt már 101 lakóház állott 383 lakással, amelyekben 2006 személy lakott, a háromosztályos iskolába pedig 279 tanuló járt. Jellemző, hogy a vállalati könyvtár 1068 kötetéből 970 német (!) és mindössze 66 a magyar nyelvű. A többi szláv és francia. Az 1870-es évek elejére a nagyobb kolóniakon kívül az egyre szaporodó aknák mellett is épülnek apró, legtöbbször csak pár házból álló telepek. (Az 1. és 2. táblázat már 10 bányásztelepülésről nyújt adatokat.) 1871-re befejezik Pécsbányatelepen a N 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99. sz. épületekben 24 lakás, a Cassian-telep 12—26. sz. épületeiben 64 lakás, a Nagybányaréten az 1—3. sz. házak építését. Vasason a Bánya utcában adtak át 5 házat (N 6—10) 22 lakással, a légaknánál 3 házat 13 lakással, a Wiesner-aknánál ugyancsak 3 házat 13 lakással.

A kolóniák 1871-es készenléti fokát az 1. sz. táblázatból mérhetjük le.

Kimutatás a DGT birtokában lévő épületek megoszlásáról, valamint a lakosság területenkénti elhelyezkedéséről

(A *Jahresbericht* 1871. „Ausweis...” német nyelvű szövegének magyar fordítása)

Bányakerület	Üzemi épület	Lakások				Kórházépület	Iskola	Óvoda	Templom	Vendéglő	Kolónia lakónház	Lakás összesen	Lakosok száma	Elhunytak 1871.	Születettek 1871.
		Tisztviselő	Orvos	Tanító	Pap										
Ny-i Cassián-akna András-akna Lorenzi Segen G. Grube Karolina-akna	27	4	1	3	1	1	1	1	1	1	144	439	118		
K-i	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15	66	2361	118	150
Szabolcs	5	2	—	—	—	—	—	—	—	—	9	61	268	—	—
Vasas	9	1	—	—	—	—	—	—	—	—	26	70	256	—	—
Tégláégető	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	4	10	—	—
Összesen:	51	7	1	3	1	1	1	1	1	1	200	640	2895	—	—

Az 1872-ben készült vállalati kimutatás (2. táblázat) más csoportosításban tünteti fel a lakóépületeket (*Jahresbericht* 1872.). Ennek köszönhető, hogy bár a „kolóniaépület” rovatba 1 év múlva csak hárommal írhatott többet a főkönyvelő, de számításba kell venni az 5 új tisztviselőépületet is (3 Pécsbányatelepen és 1—1 Szabolcsra, illetve Vasason).

2. táblázat;

Kimutatás a DGT kolóniaépületek területenkénti megoszlásáról (1872)

(A *Jahresbericht* 1872. „Ausweis...” német nyelvű szövegének magyarra fordítása.)

Kolónia	Templom	Iskola	Kórház	Magazin	Vendéglő	Tisztv. szolg. lakás	Kolóniaépület
András-akna	1	1	1	1	1	7	90
Karolina	—	—	—	—	—	—	14
Segen G. Grube	—	—	—	—	—	—	6
Káposztás	—	—	—	—	—	—	2
Lorenzi	—	—	—	—	—	—	6
Nagybányarét	—	—	—	—	—	—	12
Cassián	—	—	—	—	1	—	30
Téglagyár	—	—	—	—	1	1	5
Vasas	—	—	1	1	1	2	28
Szabolcs	—	1	—	—	1	3	10
Összesen:	1	2	2	2	5	13	203

Fuchs Á. (1918) szerint 1872-ben a pécsi kolóniáknak 3102 lakosa volt, akik közül ekkor is még csak 25%-a volt magyarországi születésű.

A Pécs környéki bányatelepek 1873. évi kiépültségi fokát, elhelyezkedésüket az 1. sz. ábra szemlélteti.

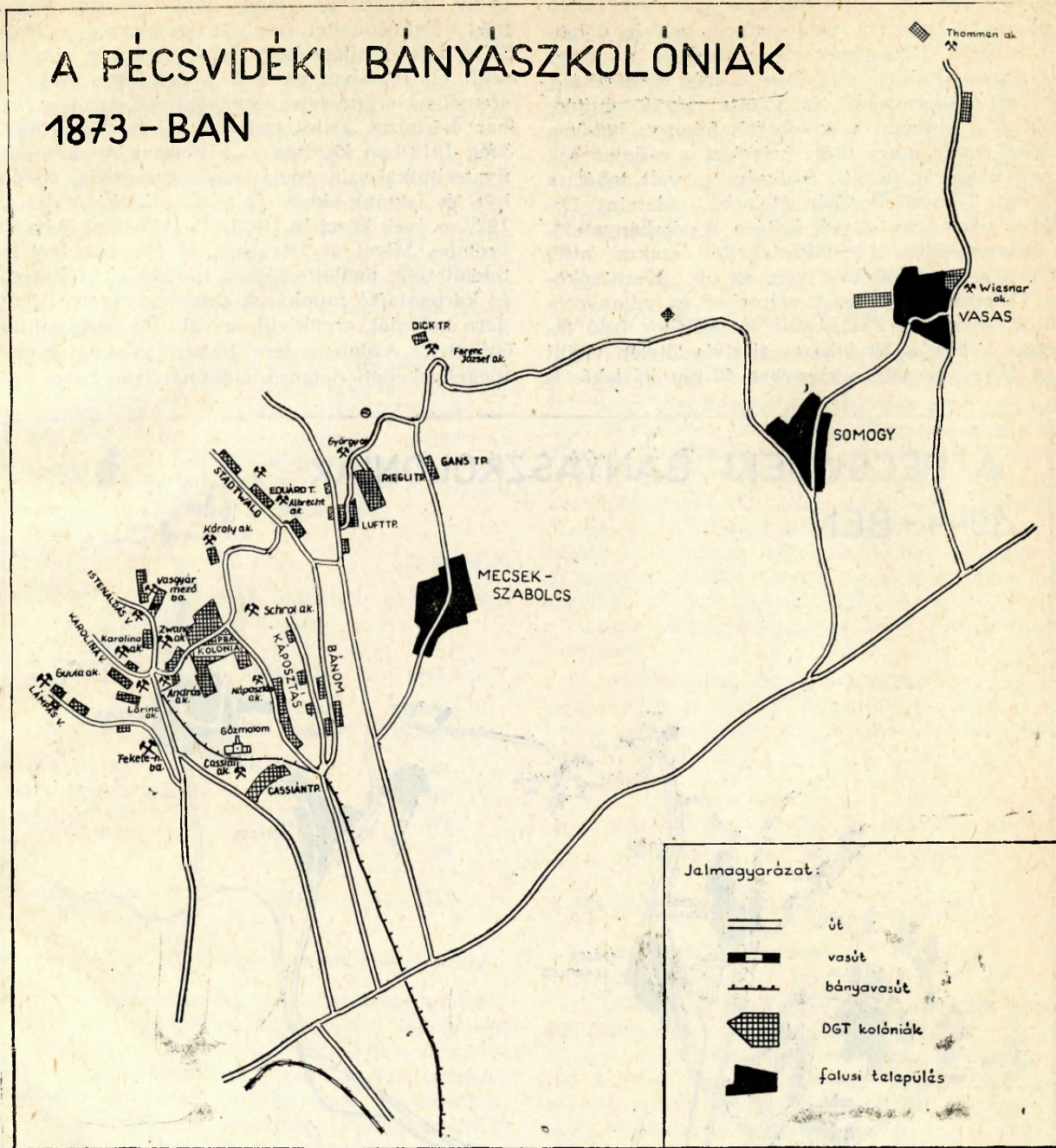
Fokozott ütemben fejlesztik tovább a kolóniákat az 1870-es évek közepén. A legnagyobb építkezés színtere az 1870-ben üzembehelyezett György-aknától délre kijelölt György-telep volt, ahol 26 házat építettek, valamint a szabolcsi Luft kolónia északi negyede.

Nem egészen egy évtized alatt majdnem másfélszeresére nőtt a DGT lakásállománya. Az 1871-ben kimutatott 640-nel szemben az 1879-es vállalati statisztika már 916 lakásról tanúskodik, de a kolonizálásnak még ez az üteme sem elégítette ki a szükségleteket. A lakásjuttatásban nem részesült dolgozók nagy része elhagyta a vállalatot, növekedett a fluktuáció. Amíg az 1876-ban felvett munkásoknak még 71,8%-a, addig az 1879-ben érkezetteknek már csak 52,1%-a maradt a vállalatnál. (*Jahresbericht*, 1879.)

Az 1870-es évek végén Somogy községben a Rucker-aknára járó bányászok részére adtak át 30 lakást. 1882-ben a hosszúhetényi Viktória kolóniát építették meg 38 lakással.

1879—87 között ismét egynegyeddal nőtt a lakások száma (916-ról 1206-ra), miközben a nyersszéntermelés is 383 ezer tonnáról 503 ezer tonnára

A PÉCSVIDÉKI BÁNYÁSZKOLÓNIAK 1873 - BAN

emelkedett. Ez volt a kolóniafejlesztés utolsó előtti nagy időszaka.

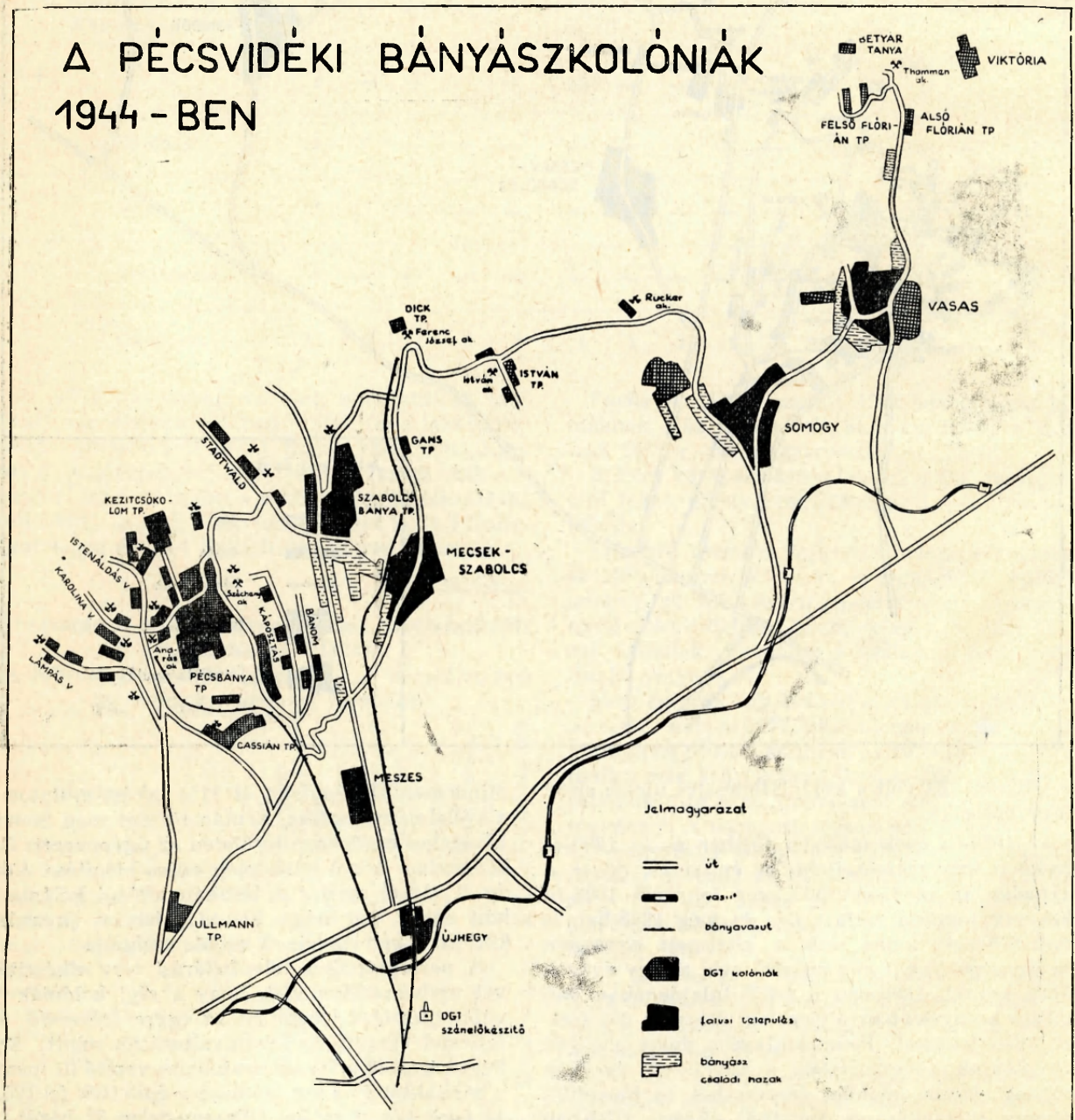
Az 1880-as évek második felében és az 1890-es években már mérsékeltébb az építkezés, mivel a termelés az 1884. évi 503 ezer tonnáról 1888-ra 364 ezer tonnára esett vissza és még 1893-ban is csak 506 ezer tonna volt a kitermelt nyersszén mennyisége. Tehát alig haladta meg az egy évtized előtti szintet. 1890-ben a DGT tulajdonában van a Pécs környéki bányatelepeken összesen 369 épület 1208 lakással. Felszínüllyedés miatt előállott bányakárok következtében a következő években számos elavult épület lebontottak és helyettük néhány többlakásosot építettek. Ezért 1893-ban

mindössze 351 épületet és 1154 lakást mutatott ki a vállalati statisztika. Ezután történt meg Somogy községhez csatlakozó területen az úgynevezett Csobányokban fekvő Alsó-telep teljes kiépítése. *Várady F.* (1896) szerint a pécsbányatelepi kolónia lakóit ekkor már négy kocsmá, három présház, 3 kórház, 1 halottasház, 3 sütőde szolgálja.

A perspektivikus telepfeltárási terv elkészítésével nyilvánvalóvá vált, hogy a régi kolóniák továbbfejlesztése lehetetlen az egyre szélesedő aláfertéssel együttjáró felszínváltozások miatt. Ezért Pécs városból a Pécsbányatelepre vezető út mentén a bányáktól 3–5 km távolságra építették fel 1902–14 évek között az ún. Ullmann-telep 32 házát.

A századforduló után, majd az 1910-es években nagyarányú műszaki rekonstrukció tervein dolgozott a DGT. Üzemeinek modernizálása, új, nagy teljesítményű aknák mélyítése, a szén előkészítése, központi villanyerőmű és vasúti rakodó építése egyrészt a műszaki szakemberek fokozott becsben tartását vonta maga után, másrészt a vállalat sok új mérnököt is felvett. Szükségessé vált tehát a központi fekvésű Pécsbányatelepen, valamint Újhegyen tisztviselő telepek építése. A pécsbányatelepi Gesztenyésben a munkásteleptől északra, attól jól elkülönítve építették meg az ún. „Keziticsókolom”-telepet. Az újhegyi szénmosó és villanyerőműtől északra, a Pécsváradi országúthoz futó fassorban a másik 29 lakásos tisztviselőtelep épült meg. Újhegyen több utcában 67 munkáslakás is

épült. Távolabb az újhegyi szőlőkben ugyanakkor még 6 lakóépületet emeltek. Somogyon is tovább folyt a telepfejlesztés, a Felső-telep egy része készült el. 1916-ban emelték a pécsbányatelepi 114 személyes egyemeletes legényszállást, amelyet 1926-ban kórházzá alakítottak át. (Jicinsky J. 1931.) Még 1913-ban kezdték el a korszak általános bányatechnikai színvonalát messze megelőző Széchenyi- és István-aknák építését. Mindkét aknát az 1920-as évek közepén (1927, ill. 1925-ben) helyezték üzembe. Mivel az István-aknát lakatlan területre telepítették, mellette főként műszakiak, felügyelők és karbantartó munkások számára viszonylag modern kolóniát, ezenkívül egy 210 fős legényotthont építettek. Azonban sem Széchenyi-akna gyorsan megnövekedett dolgozó-létszámát nem tudta befo-

godni a közvetlen közelében fekvő Pécsbányatelep, sem István-akna dolgozóit nem tudták elhelyezni az üzem melletti új lakóépületekben, és mivel az újhegyi üzem dolgozói egy részének is lakást kellett adni, ezért a Magyarorszáki országúttól nyugatra fekvő püspöki tulajdonban lévő Meszes-pusztta területén vásárolt telket a DGT. A hely kiválasztásában legfőbb indok a kedvező fekvés volt. Meszest ugyanis nem fejtik alá és a mellette elhaladó majd több irányban szétágazó bányavasút révén gyorsan és olcsón történhet a bányászoknak az aknához és az újhegyi üzemhez való szállítása. Itt Meszesen 1924-re felépített a Társaság 180 lakást 33 épületben.

Az 1920-as évek elején a gesztenyési (Pécsbányatelep), a somogyi Felső-telep, a Thomen-akna közeli Felső-Flórián és a vasasi tisztviselőtelepek teljes kiépítésével lényegében teljesen befejezte a Társaság a kolonizálást, felszabadulásunkig már csak jelentéktelen mértékben módosult a vállalati lakások száma (2. ábra). (3. táblázat.)

3. táblázat

A DGT-lakások számának alakulása a két világháború között

	1931-ben (Jicinsky, J. 1931. szerint)	1944-ben (Babics A. 1952. szerint)
Pécsbányatelep	860	881
Pécsszabolcs és Meszes	1002	980
Vasas	380	366
Újhegy	102	108
Összesen:	2344	2335

A bányatelepek fejlődése a felszabadulás után

Az 1945 utáni években a létfontosságú széntermelést a műszaki-technikai színvonal fejlesztésével, munkatermelékenység-növeléssel nem állt módjában népgazdaságunknak növelni, ezért a termelés növelésének extenzív módszeréhez folyamodtak: növelték a bányászok létszámát. Országunk távoli területeiről hívták Pécsre az új bányászokat. Letelepítésüket már 1947–48-ban megkezdték, részben az ekkor épített kertés házakban, a 34 lakásos „Elmunkás-telep”-en.

Az 1949-ben meginduló és nagyon mérsékeltlen még ma is folyó bérházépítkezéssel Meszes lett a legnagyobb Pécs környéki szénbányász-település. Egyedül Meszesen 1947 óta mintegy 2000 lakás épült, közel annyi, mint amennyivel a felszabaduláskor rendelkezett tucatnyi kolónián a DGT. Meszesen kívül még kisebb méretű telepfejlesztés történt Vasas II-n (bányamentő lakások, Guber-tető telep; összesen 42 lakás), Hosszúhetényben (54 lakás), István-akna mellett (12 bányamentő lakás + 28 bányászlakás), a városban pedig a BIG részére a Rét utcában 32 lakás. (3. ábra) Jelenleg az új

Északi körút mentén több háztömböt épít a vállalat. A bányászok letelepítése még a rohamos ütemű építkezés ellenére sem fejeződött be. Amíg 1938-ban a DGT dolgozóinak 67,8%-át tudta kolónialakásokban és legényszállításokon elhelyezni, addig a vállalat 1960-ban csak 53,3%-át tudta letelepíteni. (Babics A. 1961.). — Tehát a korábbi munkásszám növelése nélkül is szükséges még a további lakásépítkezés a nagy távolságból naponta ingázó bányászok számára.

A termelési volumenének és a kolonizáció ütemének összefüggése

E kérdést esetenként kell vizsgálni. A termelés mennyiségi növelése és a kolonizáció méretei között nincs mindig egyértelmű kapcsolat a kapitalizmus időszakában. Sokszor a válság idején kap lendületet az építkezés, olcsó az építőanyag és a munkaerő, a tőkés pedig már a fellendülés időszakának igényeire gondol. A válság alatti lakásépítkezésből igyekeztek a vállalat gazdái politikai hasznot is húzni: az építőipar foglalkoztatottság-növelése; az új lakások átadása átmenetileg és helyenként mérsékelheti az osztályharcot. 1879–87 között viszont a lakásnövekedés mértéke azonos a termelés növekedésével.

A felszabadulás óta egyértelműbb a lakásépítés beütemezése, a termelés fellendülését általában követi a lakásépítkezés, megtorpanás csak az 1950-es évek közepén volt.

A mai bányásztelepülések épületállománya, ellátottsága és földrajzi kapcsolatai

A bányászok lakóépületei

A lakóházak építőanyaga

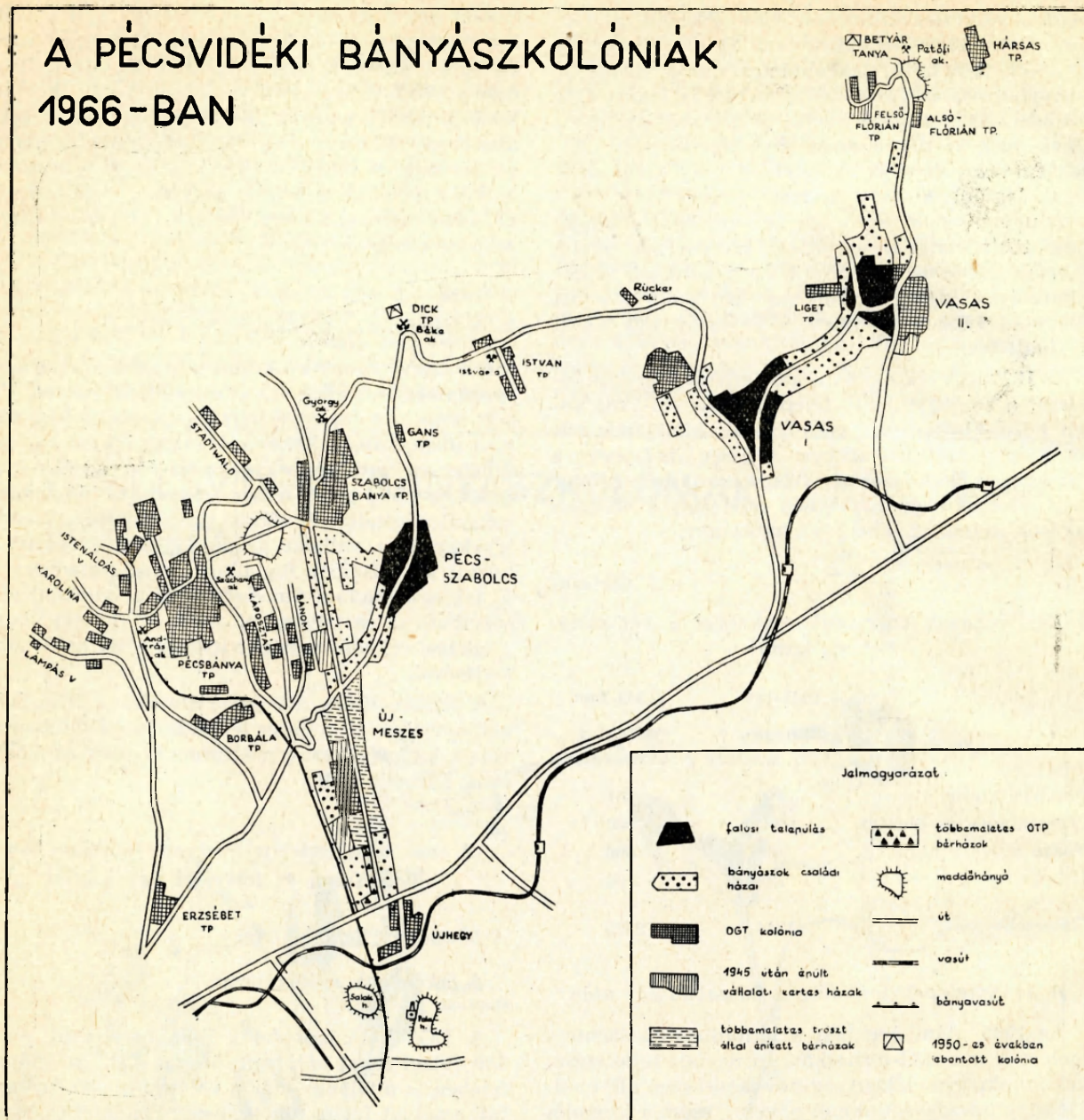
A DGT-kolóniaépületek építőanyaga az elmúlt 100 évben sokat változott. Még a XIX. sz. második felében is általános volt a vályogtégla—kő vegyesfal, amelyet faváz fogott össze. Főként Pécsbányatelepen volt általános. Már az 1890-es évektől a téglalép előtérbe és gyorsan kiszorítja a vegyesfalat, de a faváz alkalmazása az I. világháború végéig kimutatható. Betenemelek, betonkoszorúk alkalmazását szerényebb mértékben az 1920-as évektől kezdték el. Bár nagy mennyiségben rendelkezésre állt a DGT hőerőmű salakja, salakbetonból csak az ómeszesi melléképületeket építették.

A lakóházak főbb típusai

A DGT által a bányamunkások részére épített kolóniaházak szinte kivétel nélkül földszintesek, legtöbbször több lakást foglalnak magukban; a tisztviselőlakások nagy részét viszont emeletes vagy manzardszintes villákban helyezték el.

I. A felszabadulás előtti legfontosabb kolóniaépület típusokat a következőkben mutatjuk be:

A PÉCSVIDÉKI BÁNYÁSZKOLÓNIAK 1966 - BAN

1. Földszintes, sátoztetős házak
a) lakásbejáratok a ház utca felé eső hosszanti oldaláról nyílnak, a szobaablakokat pedig a másik hosszanti oldalon helyezték el.

b) Kétoldali bejáratral rendelkezők.

Lejtőre építés esetében az alsó oldal magasabb, az itt nyíló félpincében a konyha nyert elhelyezést. Egy másik bejáraton lehet az utcáról a szobába jutni. (Pécsbányatelep — Kórház utca.)

c) Az a) típus duplaszéles változatánál az épület hossz tengelyében felhúzott fal választja el a kétoldalt elhelyezett egybejáratos lakások sorát egymástól.

Mindezek a típusok többfajta hosszúságban épültek, leggyakoribbak a 2x2, valamint a 6x1, 4x1 és 2x1 lakásos változataik, sőt a legrégebben épültek között 1x1 és 1x2 lakásosak is előfordulnak.

d) Öregmeszesi sorházak

2. Akad a földszintes kolóniaépületek között néhány, az 1860—70-es évekből származó sárgára festett egyemeletes, ezek eredetileg üzemi épületeknek készültek, amelyekben később 8—11-szer egy-szobás lakást alakítottak ki. (Pécsbányatelep — Czerék.)

3. A XX. sz. első negyedében emelt egyemeletes vagy manzardszintes villaépületek.

Kizárólag vezető beosztású tisztviselők, műszakiak, kisebb hányaduk felügyelők részére épültek, átlag 1x4 és 2x3 szobás lakásokat tartalmaznak.

II. A felszabadulás után épült főbb épülettípusok:

1. Földszintes egylakásos kertes házak (átlag két-szobásak), Meszesen a Szondy György és Dobó Ist-

ván utcák északi szakaszán, valamint István-telepen stb. található.

2. Földszintes ikerlakásos házak: meszesi élmunkásházak, Felső-Flórián telepi lakások, zömmel kétszobásak.

3. 2—3—4 emeletes bérházak: Újmeszes.

A lakások nagyságának és komfortszintjének alakulása

Néhány DGT-kolónia lakásainak főbb adatai:

	Szoba- szám	Alapterület m ² -ben	Léghöbm.
Ullmann-telep	1	22,45	134,6
	2	71,00	—
Czerék	1	65,00	168
Káposztás	1	27,7	64,3
	2	58,00	216
Borbála	2	68,00	185
Pécsbánya	1	71,00	179
Ómeszes	1	60,6	—
	2	66,7	—

A felszabadulás után épült bányász bérházak lakásainak néhány adata

	Szoba- szám	Alapterület m ² -ben
Újmeszes (Frankel Leó utcai bérházak)	1	36,48
	2	49,90
	3	64,22

A fenti adatokból kitűnik, hogy a felszabadulás után épült bányászlakások alapterületben nem térnek el lényegesen a régi kolónialakásokétól. Annál nagyobb viszont a különbség a lakások szobaszám szerinti megoszlásában.

Amíg 1945-ben a DGT-lakások közül:

1 szobás	1702 a lakások	77,7 ⁰ / ₀	} fürdőszoba } nélküliek } összkomfortosak
2 szobás	390 „	17,8 ⁰ / ₀	
3 szobás	88 „	4,0 ⁰ / ₀	
4 szobás	11 „	0,5 ⁰ / ₀	
Össz.:	2191 a lakás	100,0 ⁰ / ₀	

Az 1945-től 1966-ig épült lakások közül:

Garzon	39 a lakások	1,9 ⁰ / ₀ -a
Egyszobás	470 a lakások	22,2 ⁰ / ₀ -a
Másfélszobás	60 a lakások	2,9 ⁰ / ₀ -a
Kétszobás	1367 a lakások	64,0 ⁰ / ₀ -a
Két- és fél szobás	56 a lakások	2,7 ⁰ / ₀ -a
Háromszobás	130 a lakások	6,3 ⁰ / ₀ -a
Összesen:	2122 lakás	100,0 ⁰ / ₀

A közölt adatok szerint a felszabadulás előtt az egyszobás, ma pedig a 2 szobás lakás dominál.

Lényegesen eltérnek egymástól a régi- és az új lakások a mellékhelyiségek számában és rendeltetésében. A DGT kolóniaépületekben fürdőszoba csak a többszobás tisztviselőlakásokhoz tartozott, viszont aránylag nagyméretű élelmiszerkamrák, tüzelőanyagtárolók, ezenkívül sertés- és baromfiólak, némelykor pince is tartozott a lakásokhoz. Mivel a letelepült bányászok ma már nem folytatnak kétlaki életet, nem járnak el nyaranta aratni, nem vállalnak részes művelést, ezáltal a sertés és baromfi-nevelés sem igényük, az új bérház-épületekben lévő lakások legértékesebb mellékhelyiségévé a fürdőszoba (mosdófülke) lépett elő.

Kulturáltabb életmód kialakítását segíti elő a nagyobb szobaszám is, lehetővé téve a családok tagjainak részleges szeparációját.

A ma is lakott évszázados kolónia-épületek nagy részét részben a Tröszt modernizálta, az eladás után magánkézbe jutottakat pedig új tulajdonosaik bővítették. Mind Erzsébettelepen, mind Somogyon látni számos épülettoldalékot, amelyekben konyha, garázs, esetleg új szoba nyert elhelyezést. Némely helyen az egykori tágas ólak helyébe építenek konyhát.

A bányatelepek ellátottsága

Közművesítettségi állapot

A századfordulóig a kolóniákat kizárólag vízvezetékkel látta el a DGT. Több épülethez tartozik egy-egy közös vízcsap. Vízvezeték építését főként a bányászat okozta talajvízszint-süllyedés, valamint a kedvezőtlen higiéniai viszonyok indokolták. Nagyon lendített a vízellátás folyamatosságán az 1924-ben épített korszerű fehérhegyi vasbeton-víztorony. Jelenleg az új-meszesi városrész hatalmas vízigényének kielégítése nem zavartalan, ezért szükségessé vált a pécsi vízvezetékbe is betáplálni. A következő szolgáltatás a XIX. sz. végén megjelenő, de csak az 1910-es években elterjedő villany volt. Legkevesebbet tett a Társaság a kolóniák csatornázása érdekében. Mindössze Ó-Meszeszt látták el szennyvízcsatornával és biológiai derítővel, a régi kolóniák emésztőgödörös ellátottsága higiéniailag kifogásolható, körülményei sürgetik e telepek csatornázását.

Bányatelepeink kereskedelmi bolthálózata ma már elavult.

Csupán a mindennapi szükségletet (élelmiszer, hús, tej, zöldség) elégítik ki, de szakboltokból, iparcikkboltokból alig működik egy-kettő még a legnagyobb kolóniákon is. Az elszórt völgyi kolóniákból — Istenáldás völgy, András-bánya völgy, Stadtwald, Alsó- és Felső-Bánom, Káposztás — még a vegyesboltok is hiányoznak.

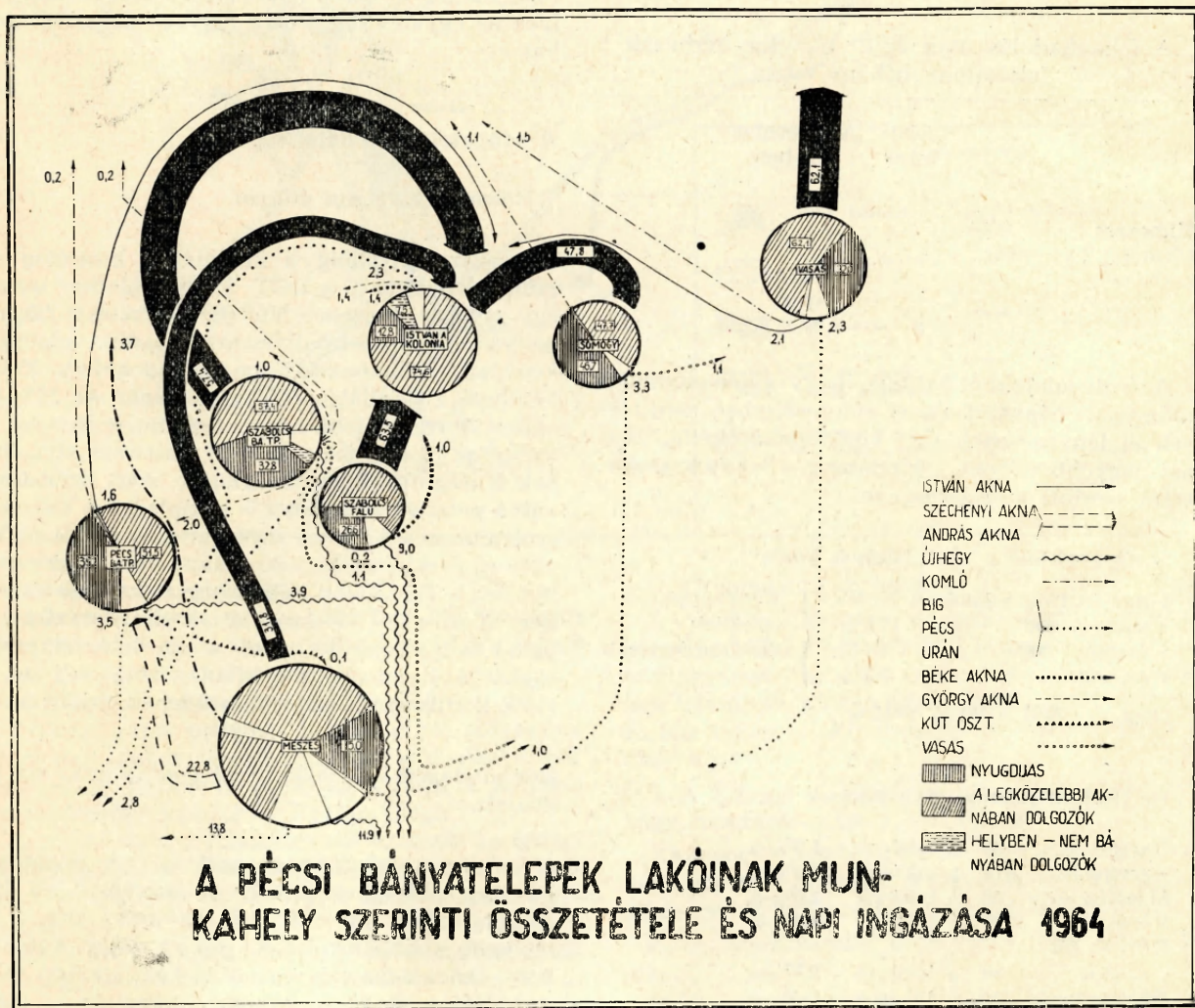
A bányásztelepülések és a munkahely viszonya

Általános tendencia a kolóniák és a munkahely közötti távolság növekedése. Amíg a DGT lakásokat a XIX. sz.-ban közvetlenül az aknák és tárók mellé, vagy azoktól max. 200—300—400 m-re építették, nem jelentett gondot a bányászok munkahelyre járása. A századunk első negyedében épült új kolóniák azonban már a munkahelyektől távolra, alá nem fejtendő területekre települtek. (Ullmann-, Újhegy-, Ó-Meszes- és Somogy-felső-telep). Kivétel István-telep, amely az új akna mellé, és Felső-Flórián-telep, amely Thomenn-aknától párszáz méterre épült. — Márészt megszüntettek egy sereg korszerűtlen, vagy kimerült üzemet (Gyula, Karolina, Lőrinc, Zwang, Cassián, Károly, Wiesner-akna stb.), ezért a mellettük lévő kisebb-nagyobb kolóniák lakói kénytelenek voltak távoli bányákba járni. Ez a folyamat különösen az 1920-as évek közepére hozott lényeges változást az üzemi koncentráció növelését célzó István- és Széchenyi akna megépítésével. További üzemcentralizáció során megszüntet-

ték a termelést több kisebb bányában, a nagyok termelését viszont lényegesen emelték.

A megnövekedett munkabajárási távolságot a régi kolóniákról gyalog tették meg a bányászok, míg a távoli fekvésű új kolóniákról: Meszesről és Újhegyről a vállalati szénzállító vasúti szerelvényeivel utaztak az aknához.

Jelenleg a munkahelyek megközelítésének egyik fontos eszköze az autóbusz. Nem csak a kényelmesebb és gyakran a lakásoktól az aknáig biztosított utazási lehetőség érdekében történt forgalomba állításuk, hanem egyéb tényezők is parancsolják üzemeltetésüket. Megszüntették ugyanis a Béke-aknához vezető bányavasutat, tehát nem lehet ma már Meszesről és Újhegyről a szerelvényekkel kijárni István-aknára, a jelenleg legnagyobb munkahelyre. Másrészt a vállalati lakásokat némelykor kénytelenek voltak olyan dolgozóknak is kiutalni, akik a juttatott lakástól távol dolgoztak, és nem mindig sikerült későbbi lakáscserével közelebb jutni a bér-
lőknek munkahelyükhöz.

A 4. ábrán feltüntettük a bányatelek tröszti gondnoksági kezelésben (*Fenyvesi J.* 1964) lévő lakások lakói munkahelyének megoszlását és napi ingázásuk irányultságát. Legheterogénebb a kép Meszesen, amelynek kitűnő közlekedési kapcsolatai lehetővé teszik, hogy mindkét pécsi termelő aknába (Széchenyi és István) eljussanak lakói, de szép számmal járnak dolgozni innét Újhegyre (11,9%), sőt a 15 km-re fekvő Komlóra, Pécsre (5 km), az uránbányákba (10—12 km) és még Pécsváradra is ingáznak. Leghomogénabb a munkahely szerinti összetétele a félreeső István-kolóniának, ahol a lakók háromnegyed része a helyi bányában dolgozik. A nyugdíjasok aránya magas a legelavultabb épületállománnyal rendelkező Pécsbányatelepen (39,2%), Somogy-telep viszont a közeli Rucker-akna bezárása óta távol fekszik a jelenleg üzemelő aknától, így a kedvezőtlen irányban megváltozott gazdaságföldrajzi helyzete miatt vált a nyugdíjas bányászok telepévé (46,7%). Legalacsonyabb a nyugdíjasok száma a legkedvezőbb forgalmi helyzetben lévő és legmodernebb lakótelepen: Meszesen (15,0%).

Vállalatilag támogatott lakáscserével és az építkezések helyének ésszerűbb kijelölésével ajánlatos lenne a dolgozók keresztbe utazásainak valamint a nagy távolságra történő ingázások megszüntetése. Jelenleg Ó-Meszes és István-akna között 9 km-es távolságot kénytelenek befutni a buszjáratok az Árpádtető—Józsefháza felé megtett nagy kényeszerkerülő miatt. Ha sikerülne a György—Béke—István-akna vonalon az aláfejtés miatti útfenntartás

nehézségeit legyőzni, csaknem a fele utat meg lehetne takarítani: mindössze 5 km-re lenne István-akna Ó-Meszesről. Ugyanez az érdeke a Szabolcs-telepről István-aknára ingázóknak is, akik ma 5 km-es utat tesznek meg munkahelyükig, pedig a Béke-aknai úton az mindössze 2 km távolságra van tőlük. Különösen feltűnik a km különbség, ha azt az oda-vissza megtett útra számítjuk ki.

IRODALOM

Babics András: A pécsvidéki kőszénbányászat története. — Közoktatásügyi Kiadó. Bp. 1952.

Babics András: A pécsvidéki kőszénbányászat története a legújabb korban (1945—1960). — Pécs, 1961. Épületnyilvántartó Lapok. — Rendelkezésre bocsátotta Dömse Lajos mérnök (M. SZB. Tröszt Építési Osztály).

Fuchs Ádám: Pécsbányatelep keletkezése. — Pécsi Napló 1918. dec. 19. és 31.

Jahresbericht der Bergwerksdirektion der ersten k. k. priv. Donau Dampfschiffahrts Gesellschaft. — Országos Levéltár 415. tételszám, 164. fm.

Jicinsky Jaroslav: Die Pécs-Steinkohlenbergwerke der ersten Donau Dampfschiffahrts Gesellschaft 1852—1931. — Pécs. 1931.

Kalauz a nevelés és oktatás terén. — Pécs, 1865. október 13. II. évf. 2. sz.

Tröszti Lakásgondnokság adatai. Rendelkezésre bocsátotta Fenyvesi Jenő gondnokságvezető.

Várady Ferenc: Baranya múltja és jelene. — Pécs, 1896.